

Wanda Ciszewska, *Skazone władzą. Ruch wydawniczo-księgarski na Kujawach i Pomorzu w latach 1945–1956*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, ss. 494

W marcu 2015 r. ukazała się w Toruniu monografia Wandy Ciszewskiej, *Skazone władzą. Ruch wydawniczo-księgarski na Kujawach i Pomorzu w latach 1945–1956*, opublikowana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, a będąca zwieńczeniem jej wieloletnich wysiłków badawczych. Autorka zmierzyła się z trudnym obszarem funkcjonowania książki w lokalnym ruchu wydawniczo-księgarskim, obejmującym tytułowe Kujawy i Pomorze – w granicach województwa pomorsko-bydgoskiego w latach 1945–1956. Jak wiemy, od 1945 r. przez kilka lat panował czas względnej swobody wolnorynkowej, ratowano pozostałości z pożogi wojennej. Po umocnieniu się władzy komunistycznej w Polsce stopniowo wprowadzono model scentralizowanej polityki wydawniczo-księgarskiej, tworząc uspołecznione instytucje wydawnicze, jak Spółdzielnia Wydawnicza „Książka” czy Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”. Te nieliczne pozostałe prywatne władza nękała cenzurą, reglamentacją papieru, dodatkowymi podatkami, szkalowaniem w lokalnej prasie, oficjalnymi oskarżeniami o przestępstwa gospodarcze, licząc na monopol kształtowania życia umysłowego i kulturalnego w Polsce. Jednocześnie przeprowadzano systematyczną akcję usuwania z księgozbiorów bibliotecznych niepożądanych autorów, o czym pisali m.in. Grażyna Gulińska i Paweł Bartkowiak.

Przyjęte przez Wandę Ciszewską ramy czasowe (1945–1956) są w pełni uzasadnione, celnie wyróżniają podział na dwa okresy. Pierwszy: lata 1945–1950, w którym mamy do czynienia z wolnym rynkiem i pospiesznym tworzeniem państwowych wydawnictw; drugi: lata 1951–1956 – czas centralizacji produkcji wydawniczej, jej planowania i dystrybucji poprzez „Dom Książki”. Nie budzą zastrzeżeń wyjaśnienia terminologiczne dotyczące rynku książki – ruchu wydawniczego – układu wydawniczego, gdzie autorka przywołała definicje Marka Tobery, Stanisława Kondka i Marianny Mlekickiej.

Kompozycja pracy jest konsekwentna i logiczna. Każdy rozdział ma odpowiednią objętość i zakończony jest celnym podsumowaniem. Wszystkie tabele, wykresy i obliczenia sporządzone są prawidłowo, w przejrzysty sposób wizualizują omawiane kwestie. Nie ma w nich błędów matematycznych.

Praca składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych *Wprowadzeniem*, napisanym zgodnie z obowiązującymi regułami naukowymi, gdzie czytelnik zostaje zapoznany z metodami badawczymi (bibliograficzna, archiwalna, analiza i krytyka piśmiennictwa, analiza topograficzna, historyczno-opisowa), wieloaspektowym stanem badań, uwzględniającym najważniejsze publikacje zwarte oraz artykuły naukowe od lat pięćdziesiątych XX w. do dnia dzisiejszego, co odpowiednio udokumentowano w *Bibliografii*. Dobrze, że autorka dotarła do prac popularyzujących te problemy na arenie międzynarodowej (Janet Zmroczek).

Wanda Ciszewska wykorzystała w swoich badaniach nad ruchem wydawniczo-księgarskim lat 1945–1956 przede wszystkim źródła archiwalne z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, regionalnych archiwów państwowych i kościelnych – Archiwów Państwowych w: Toruniu, Bydgoszczy, Inowrocławiu, Włocławku, Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku, w Sądzie Powiatowym w Bydgoszczy, instytucjach kulturalnych i oświatowych oraz w bibliotekach.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Uwarunkowania rozwoju ruchu wydawniczo-księgarskiego w woj. pomorskim/bydgoskim*, autorka doprecyzowała zasięg terytorialny interesującego ją województwa, wyjaśniła kwestie nazewnictwa – przedstawiła uwarunkowania rozwoju działalności wydawniczo-księgarskiej tego regionu. Ponadto przybliżyła tradycje wydawnicze i księgarskie w okresie międzywojennym oraz omówiła przemysł poligraficzny, od którego uzależniona była lokalna aktywność wydawnicza.

Rozdział drugi pt. *Ruch wydawniczo-księgarski w woj. pomorskim w latach 1945–1950* omawia działalność placówek wydawniczo-księgarskich w latach 1945–1950 na Kujawach i Pomorzu w rozbiciu na poszczególne ośrodki miejskie, zaczynając od Bydgoszczy, poprzez Toruń, Włocławek, Inowrocław, Grudziądz, Chojnice, Nakło nad Notecią, Wąbrzeźno, Brodnicę i inne. Bogactwo tych 156 firm (zawodowe wydawnictwa, księgarnie nakładowe, księgarnie sortymentowe, sklepy księgarsko-papiernicze oraz spółdzielnie wydawniczo-księgarskie), funkcjonujących w 47 ośrodkach, autorka zaprezentowała w układzie topograficznym w *Wykazie firm*.

Rozdział trzeci – *Charakterystyka pomorskich firm wydawniczo-księgarskich z lat 1945–1950 i przekształcenia lokalnych rynków książki* analizuje geograficznie ruch wydawniczo-księgarski woj. pomorskiego, dynamikę firm wydawniczo-księgarskich w ujęciu chronologicznym – z podziałem na firmy prywatne, instytucje katolickie, instytucje państwowe oraz spółdzielnie wydawniczo-księgarskie. Wszystko to w kontekście wpływu decyzji władz centralnych na ich działalność. Szczegółowo omówiono reorganizację pomorskiej spółdzielczości i rolę Okręgowej Spółdzielni Księgarskiej „Nauka”, która stała się fundamentem dla tworzonej w regionie bydgoskiej ekspozytury „Dom Książki”. Przekrojowo zaprezentowano także asortyment księgarski lat 1945–1950 i jego powszechne łączenie z materiałami biurowymi i papierniczymi.

Rozmiar i charakter produkcji wydawniczej w latach 1945–1956 jest przedmiotem rozważań autorki w rozdziale czwartym. Dokonano w nim analizy formalnej

i treściowej. Uwzględniono m.in. takie zagadnienia, jak kwestia chronologii i geografii produkcji wydawniczej, formy wydawnicze, charakter instytucji wydawniczych, tematykę kujawsko-pomorskich wydawnictw, ograniczenia cenzury w polityce wydawniczej. Podstawą zawartej w rozdziale analizy jest zamieszczony na końcu pracy *Wykaz publikacji wydanych w woj. pomorskim/bydgoskim w latach 1945–1956*, uszeregowany w układzie chronologicznym. W oparciu o „Przewodnik Bibliograficzny” oraz innego rodzaju źródła, jak katalogi biblioteczne, bibliografie, materiały archiwalne, informacje prasowe, autorka ustaliła tytuły 1284 publikacji wydanych na terenie Kujaw i Pomorza w latach 1945–1956.

W rozdziale piątym, zatytułowanym *Ekspozytura Wojewódzka „Domu Książki” w Bydgoszczy i państwowy system dystrybucji książki*, Wanda Ciszewska zaprezentowała w podrozdziałach kolejno: Centralę Obrotu Księgarskiego „Dom Książki”, Ekspozyturę Wojewódzką „Domu Książki” w Bydgoszczy, Dział hurtu, Dział księgarski i asortyment księgarski badanego okresu, Dział upowszechniania książki, Dział materiałów papierniczych i wydawnictw nieksiążkowych, Dział wydawnictw importowanych, Pracowników „Domu Książki” w woj. bydgoskim, Przekształcenia „Domu Książki” w połowie lat pięćdziesiątych XX w.

Publikację wieńczą *Uwagi końcowe* oraz *Wykaz firm wydawniczo-księgarskich woj. pomorskiego w latach 1945–1950*, *Wykaz publikacji wydanych w woj. pomorskim/bydgoskim w latach 1945–1956*, *Bibliografia*, *Wykaz skrótów*, *ilustracji*, *wykresów*, *tabel*. Za cenne uznać należy *Indeks osobowy*, *Indeks form wydawniczych i księgarskich* oraz *Aneks 2*, zawierający wykaz publikacji wydanych w woj. pomorskim/bydgoskim w latach 1945–1956. Ze względu na omawiany zasięg geograficzny, wartość książki podnoszą streszczenia w języku angielskim i niemieckim.

Ciekawym i znaczącym pomysłem jest okładka książki autorstwa Krzysztofa Skrzypczyka, nawiązująca graficznie do cyklu konferencji o cenzurze, organizowanych przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Podsumowując stwierdzić można, że wydanie drukiem publikacji Wandy Ciszewskiej było zasadne, bowiem, jak wykazała autorka, do tej pory nie było na rynku holistycznego opracowania na temat ruchu wydawniczo-księgarskiego na Kujawach i Pomorzu w latach 1945–1956, a wcześniejsze nieliczne artykuły przy czynkarskie i opisujące fragmentarycznie omawianą tematykę nie wyczerpywały zagadnienia.

Książka napisana jest poprawną polszczyzną, znakomicie udokumentowana, aparat naukowy bez zarzutu. Jest to dzieło ciekawe, wartościowe pod względem poznawczym, przydatne odbiorcom o różnym wykształceniu i rozmaitych zainteresowaniach lekturowych. Wzbogaca wiedzę o kulturze książki w Polsce w latach 1945–1956.

Jolanta Chwastyk-Kowalczyk